

ΠΕΝΤΕ ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΚΟΡΥΔΑΛΕΩΣ

Ο συστηματικότερος μελετητής του Θεοφίλου Κορυδαλέως, ο αείμνηστος Κλεόβουλος Τσούρκας, στο γνωστό βιβλίο του για τη ζωή και το έργο του 'Αθηναίου φιλοσόφου' ως σωζόμενα δείγματα της προσωπικής επιστολογραφίας του τελευταίου αναγράφει συνολικά, εκτός από την περίφημη «δογματική επιστολή» προς τον Σωφρόνιο Ποκζάσκι, όχτώ ακόμη γράμματα, τὰ ἐξῆς: (α) πέντε προς διαφόρους, τὰ ὁποῖα ἔχουν καταχωριστεῖ στίς ἔντυπες ἐκδόσεις τῶν *Ἐπιστολικῶν τύπων* τοῦ ἴδιου τοῦ Κορυδαλέως, (β) ἓνα «πολύ γνωστό» πρὸς τὸν Εὐγένιο Γιαννούλη, τὸ ὁποῖο «δημοσιεύτηκε» στὴ *Δωδεκάβιβλο* τοῦ Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, (γ) ἓνα ἄλλο, τὸ μοναδικὸ σωζόμενο αὐτόγραφο, πρὸς τὸν Ἰωάννη Καρυοφύλλη, καὶ τέλος (δ) μία ἐπιστολή πρὸς τὸν Σκαρλάτο Βλάχιο, πού προτάσσει ὁ ἐπιστολογράφος στὴ Γεωγραφία του². Δὲν ἀγνοεῖ πάντως ὁ

1. Cl. Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans, La Vie et l'œuvre de Théophile Corydalée*, [Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου 95], Θεσσαλονίκη 1967. Γιά τὴ σταδιοδρομία τοῦ φιλοσόφου βλ. ἐπίσης τώρα τὸ περιεκτικὸ λήμμα τοῦ Ζ. Ν. Τσιρπανλῆ στὸ βιβλίο του *Τὸ ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητὲς του (1576-1700)*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 32], Θεσσαλονίκη 1980, σ. 390-394.

2. Βλ. Tsourkas, ὁ.π., σ. 100-101 καὶ 166-167 (πρβ. καὶ Τ. Ἀθ. Γριτσόπουλου, *Πατριαρχικὴ Μεγάλὴ τοῦ Γένους Σχολή*, τ. Α', Ἀθήνα 1966, σ. 175, καὶ G. Podskalsky, *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft*, Μόναχο 1988, σ. 198 σημ. 829). Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Γιαννούλη, ὅπου γινόταν λόγος γιὰ τὴ μετουσίωση τοῦ ἁγίου ἄρτου, δὲν μπόρεσα νὰ ἐπαληθεύσω τὴν πληροφορία τοῦ Τσούρκα ὅτι δημοσιεύτηκε στὴ *Δωδεκάβιβλο* τοῦ Δοσιθέου (πρβ. Tsourkas, σ. 100 ἀλλὰ καὶ σ. 97): τὸ μόνο πού γνωρίζω γιὰ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ, πού τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Γόρδιος στὸν Βίο τοῦ Γιαννούλη (*Ν. Ἑλλην.* 4, 1907, 77), εἶναι ὅτι ὁ Δοσιθεὸς παραθέτει ἀπόσπασμά της στὸ *Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰωάννου τοῦ Καρυοφύλλη* (1694): βλ. Δ. Β. Γόνη, «Μελέτιος Συρίγος», στὸν τόμο *Σύναξις Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του*, Ἀθήνα 1986, σ. 445 σημ. 4 (πρβ. Podskalsky, ὁ.π.). Τὰ ὑπόλοιπα δύο γράμματα, τὸ αὐτόγραφο πρὸς τὸν Καρυοφύλλη καὶ τὸ ἄλλο πρὸς τὸν Σκαρλάτο, τὰ δημοσίευσε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Τσούρκας, σ. 375-77 καὶ 381-82 ἀντίστοιχα. Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἀναδημοσίευσα μὲ διορθώσεις στὰ *Ἑλληνικά* 37 (1986) 160-63 (ὀφείλω νὰ σημειώσω ὅτι κατὰ τὴν ἀναδημοσίευση τῆς ἐπιστολῆς ἀπὸ ἀπροσεξία μετέγραψα, ὅπως καὶ ὁ Τσούρκας, τὸ ἐπίθετο τοῦ ἐπιστολογράφου μὲ δύο λάβδα: προσεκτικὴ ἐξέταση τῶν πινάκων I καὶ XXIII στὸ βιβλίο τοῦ Τσούρκα πείθει ὅτι ἡ ὑπογραφή εἶναι μάλλον μὲ ἓνα λ, *Κορυδαλεύς*). Τέλος γιὰ τὸ γράμμα πρὸς τὸν Σκαρλάτο ἂς προστεθεῖ ὅτι ἐκτός ἀπὸ τοὺς Ρουμανικοὺς κώδικες πού γνωρίζει ὁ Τσούρκας αὐτὴ φέρεται μαζὶ μὲ τὴ Γεωγραφία ἢ αὐτοτελῶς καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους, π.χ. ἀρ. 38

Τσούρκας ότι ο Μ. Γεδεών είχε δημοσιεύσει παλαιότερα από «δικό» του χειρόγραφο τρία ακόμη γράμματα του όνομαστοῦ λογίου³.

Ώστόσο δὲν εἶναι αὐτὰ τὰ μόνα προσωπικά γράμματα τοῦ Κορυδαλέως. Ὅπως διαπιστώθηκε κατὰ τὴν προετοιμασία τῆς ἔκδοσης τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη, μαθητῆ γιὰ πολλὰ χρόνια τοῦ σοφοῦ ἀριστοτελιστῆ, μέσα στὰ χειρόγραφα ποὺ διασώζουν ἀντίγραφα τῶν γραμμάτων τοῦ Γιαννούλη, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα ἄσχετα, λανθάνουν ἐπιστολὲς τοῦ δασκάλου του⁴. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1) Τὸ 693 Μονῆς Παντελεήμονος Ἁγ. Ὁρους.

Στὰ τρία πρῶτα φύλλα, ποὺ τὰ ἔχει γράψει σὲ «παιδική» ἡλικία, σύμφωνα μὲ βιβλιογραφικό του σημείωμα, ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος, σώζεται μικρὴ συλλογὴ ἑπτὰ ἐπιστολῶν τοῦ Κορυδαλέως:

α. (φ. 1') Πρὸς τὸν ἱερομόναχο Πατσιο [Μεταξᾶ], τὸν Εὐγένιο [Γιαννούλη] καὶ κάποιον Γαβριήλ (Βενετία, ἀρχὲς Ἑκατομβαιῶνος 1629): ἀρχή: *Τὸν τυχόντα γείτονος ἐσθλοῦ.*

β. (φ. 1') Πρὸς τὸν Πατσιο (Ζάκυνθος, 23 Νοεμβρ. 1628): ἀρχή: *Ὁ χρηστός ἡμῶν Γαβριήλ ἄλλος ἡμῖν.*

γ. (φ. 1') Πρὸς ἄγνωστον (ἢ τὸν Πατσιο;) (Βενετία, ἀχρόνιστη): ἀρχή: *Λήθης ποταμὸν καὶ λωτὸν οἱ μῦθοι.*

δ. (φ. 2') Πρὸς τὸν Πατσιο (Ζάκυνθος, 17 Ἑκατομβαιῶνος ἄδηλου ἔτους): ἀρχή: *Εὐ ὑμῖν γένοιτο ἐν ἀφθονίᾳ πολλῇ.*

ε. (φ. 2') Πρὸς τὸν Πατσιο (Ζάκυνθος, 11 Μαιμακτηριῶνος ἄδηλου ἔτους): ἀρχή: *Οὐδὲ τὸ (sic) ἀπὸ Σταγείρων ἀπαρέσκει σοφῶ.*

στ. (φ. 3') Πρὸς Λαυρέντιο πρωτοσύγγελο (χωρὶς τοποχρονολογία): ἀρχή: *Μέγα σε δύνασθαι παρὰ τῶ οἰκουμενικῶ.*

ζ. (φ. 3') Πρὸς τὸν Λαυρέντιο (καὶ αὐτὴ χωρὶς τοποχρονολογία): ἀρχή: *Χάριτας ὡμολόγει τῇ τύχῃ ὁ ἀπὸ Κιτίου σοφός.*

2) Τὸ 1044 *Paris. Suppl. Gr.* τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παρισιοῦ (ἄλλοτε 315 τῆς Μονῆς Ἑσφιγμένου Ἁγ. Ὁρους).

Στὰ φφ. 25^ν-27^ν σώζονται ἀντίγραφα τῶν τριῶν πρώτων ἐπιστολῶν τοῦ προηγούμενου χειρογράφου, ποὺ προέρχονται, ὅπως δείχνει ὁ γραφικὸς χαρακτήρας, κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη. Ἀπὸ τὸ

Ξενοφῶντος Ἁγ. Ὁρους — ὁ ἀρχαιότερος —, 229 Παντελεήμονος, 731 Ἰβήρων (πρβ. *Ν. Ἑλλην.* 8, 1911, 78 καὶ 10, 1913, 306, καὶ Γριτσόπουλο, *δ.π.*, σ. 173), 75 Κοζάνης (πρβ. *Ἑλληνικά* 39, 1988, 169 κ.έ.).

3. Στὸ περιοδικὸ *Κόσμος* (τῆς Κωνσταντινούπολης) 1 (1883) 473-474. Πρβ. Tsourkas, σ. 59.

4. Βλ. *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές, Κριτικὴ ἔκδοση, ἐπιμέλεια Ἰ. Ἐ. Στεφανῆς καὶ Νίκη Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Θεσσαλονίκη 1992*, ὅπου καὶ λεπτομέρειες γιὰ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα ποὺ μνημονεύονται παρακάτω.

χειρόγραφο αὐτὸ τις ἐξέδωσε καὶ τὶς τρεῖς ὁ Μ. Γεδεών⁵.

3) Τὸ 122 (36) τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης.

Στὰ φφ. 34^ν καὶ 35^ν ὑπάρχουν ἀντίγραφα τῆς δεύτερης καὶ τῆς πρώτης ἀπὸ τὶς ἐπιστολές τῶν δύο παραπάνω χειρογράφων. Τὶς δημοσίευσε ἀπὸ ἐδῶ ὁ Γερ. Ἦ. Πεντόγαλος⁶.

4) Τὸ 781 Μονῆς Ἀγ. Παντελεήμονος Ἀγ. Ὄρους.

Στὸ φ. 166^ν κ.έ. συστατικὸ τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη (1639): ἀρχή: *Τὸ καλὸν τίμιον μὲν καὶ καθεαυτό.*

5) Τὸ 21 Μονῆς Παναγίας Προυσοῦ.

Στὸ φ. 2 ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Γιαννούλη (Ἀθήνα, 17 Ὀκτ. [1645;]): ἀρχή: *Τὰς πικροτάτας καὶ μεγάλας συμφοράς.*

6) Τὸ 363 Μονῆς Διονυσίου Ἀγ. Ὄρους.

Στὰ φφ. 111-112 δύο ἐπιστολές πρὸς τὸν Γιαννούλη (Ζάκυνθος, 27 Ὀκτ. καὶ 11 Νοεμβρ. 1632): ἀρχές: *Ἄλλος τυχὸν ἤθελε μεμψθῆ ἢ πρώτη καὶ ἡ ἀγαπητικὴ διάθεσις μιμῆται τὴν φύσιν ἢ δεύτερη.*

7) Τέλος τὸ 731 Μονῆς Ἰβήρων Ἀγ. Ὄρους.

Στὰ φφ. 124-125 δύο ἐπιστολές πρὸς τὸν Παῖσιο (χωρὶς τοποχρονολογία): ἡ πρώτη ἀρχίζει: <Ἐξε>θέμην σοι καὶ τῇ προτεραίᾳ, ἢ δεύτερη ταυτίζεται μὲ τὴν πέμπτη τῆς συλλογῆς τοῦ Γορδίου⁷.

Ἄν λάβουμε ὑπόψη τὶς ἐπικαλύψεις, στὴν πραγματικότητα οἱ ἐπιστολές αὐτὲς ἀνέρχονται σὲ δώδεκα⁸. Ἀπὸ αὐτὲς οἱ τρεῖς τοῦ Παρισιοῦ χειρογράφου ἐκδόθηκαν, ὅπως προαναφέρθηκε, ἀπὸ τὸν Γεδεών (καὶ δεύτερη φορὰ οἱ δύο ἀπὸ τὸν Πεντόγαλο μὲ βάση τὸ χειρόγραφο τῆς Χάλκης). Ἐξάλλου ὅσες σχετίζονται μὲ τὸν Εὐγένιο βρίσκονται τώρα στὸ Παράρτημα τῆς ἔκδοσης τῶν δικῶν του ἐπιστολῶν (ἀρ. 12-16)⁹. Παραμένουν ἀνέκδοτες, ὅσο γνωρίζω, πέντε, τῶν ὁποίων τὸ κείμενο θεώρησα χρήσιμο νὰ παρουσιάσω ἐδῶ αφήνοντας σὲ ἀρμοδιότερους τὸν ἱστορικὸ σχολιασμὸ καὶ τὴν ἀξιοποίηση τῶν μαρτυριῶν τους.

Ἄπὸ τὶς πέντε νέες ἐπιστολές τρεῖς, μὲ ἑλλιπῆ τὰ προσδιοριστικὰ στοιχεῖα

5. Βλ. παραπάνω, σημ. 3.

6. *Παρνασσός* 14 (1972) 530-532.

7. Ὑστερα ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ἐπιστολές, στὸ φ. 130^ν τοῦ ἴδιου χειρογράφου σώζεται καὶ τρίτη, αὐτὴ πρὸς τὸν Σκαρλάτο (βλ. παραπάνω, σημ. 2), ὅμως κολοβή.

8. Εὐχῆς ἔργο θὰ ἦταν νὰ γίνῃ συστηματικὴ ἀναζήτηση καὶ ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Κορυδαλέως, ποὺ ἀσφαλῶς θὰ λανθάνουν σὲ χειρόγραφα. Γιὰ ὀρισμένες σχετικὲς μαρτυρίες σὲ χαμένο τετράδιο τοῦ Εὐσταθίου Βουλισμά βλ. στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς ἔκδοσης τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γιαννούλη (βλ. παραπάνω, σημ. 4). Δὲν φαίνεται ἂν ἀνήκει πράγματι στὸν Κορυδαλέα μία ἐπιστολὴ πρὸς κάποιον ἐπίσκοπο Παρθένιο, ἢ ὁποῖα προτάσσεται μαζί μὲ ὀρισμένα ἐπιστολικά ὑποδείγματα στὸν κώδικα Marc. Gr. IV 47, ποὺ θεωρεῖται αὐτόγραφο τοῦ φιλοσόφου (πρβ. Podskalsky, ὁ.π.).

9. Βλ. παραπάνω, σημ. 4.

τόπου καὶ χρόνου, ἀπευθύνονται (ἀπὸ τῆ Ζάκυνθο ἀσφαλῶς οἱ δύο πρῶτες καὶ ἔνδεχομένως ἢ τρίτη) στὸν γνωστὸ ἱερομόναχο Παῖσιο (Μεταξῆ). Ἐκτὸς αὐτῆς τουλάχιστον ἢ πρώτη στέλνεται στὴν Κεφαλονιά, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ μνεία τοῦ ('Ιερεμία πρώην) Ματῆς, ποὺ ἠσυχάζει στὸ νησί¹⁰. Στὴν Κεφαλονιά φαίνεται πῶς διδάσκει ὁ Παῖσιος κατὰ τὴ διετία 1627-1628 καὶ ἔνδεχομένως μετὰ τὸ 1631¹¹, ἐνῶ ὁ Κορυδαλεὺς βρίσκεται, γιὰ πολλοστὴ φορά, στὴ Ζάκυνθο σχεδὸν συνέχεια ἀπὸ τὸ 1628 ἕως καὶ τὸ 1636¹². Ἐπομένως τουλάχιστον ἢ πρώτη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Παῖσιο γράφεται στὶς 17 Ἰουνίου εἴτε τοῦ 1628 εἴτε ἄλλης χρονιᾶς μεταξὺ τοῦ 1631 καὶ τοῦ 1636. Μὲ τὸ γράμμα αὐτὸ ὁ Κορυδαλεὺς ἐπιδιώκει νὰ ἀποσπάσει μέσω τοῦ Παΐσιου φιλικὴ ἐπιστολὴ τοῦ παραπάνω ἐπισκόπου, προκειμένου νὰ ὑπερασπίσει τὸν ἑαυτοῦ ἀπὸ τὶς διαβολὲς κάποιου συκοφάντη. Γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ τελευταίου ἀποκαλυπτικὸ εἶναι τὸ παρακάτω περιθωριακὸ σχόλιο — γραμμμένο προφανῶς ἀπὸ κάποιον μαθητὴ τοῦ Κορυδαλεῶς —, ποὺ συνοδεύει τὸ κείμενο στὸ χειρόγραφο: *Ἄνθιμος τις ἱερομόναχος τῶ διαληφθέντι πρότερον μαθητεύσας διδασκάλῳ Ζακύνθιος ὢν ἄνωθεν καὶ πολὺς ἐν τε λόγοις καὶ χρηστοῖς ἤθεσιν ᾤετο εἶναι παρ' ἑαυτῶ, ἄλλωστε δὲ δεισιδαίμων καὶ κοῦφος· ὅς μικρὸν τι πρὸς τοῦ διδασκάλου ὑποκρουσθεὶς, οἷα ποὺ πρὸς τῶν διδασκάλων πολλάκις φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς μαθητιῶσιν (οὐ μόνον δὲ αὐτὸν ἐκεῖνος, εἰ χρὴ τάληθὲς εἰπεῖν, ὑπέκρουεν, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἅπαντας πολλάκις τραχέως ἐφέρετο καὶ ἐπαχθῶς· φύσει γὰρ ὢν μελαγχολικὸς καὶ τραχὺς εἰς ὀργήν)· διὸ καὶ ὁ ῥηθεὶς Ἄνθιμος ἀντεφέρετο αὐτῶ πολλάκις· τότε δὲ ὡς εἶχε τάχους τὴν αὐτοῦ φιλίαν ἀπορρίψας καὶ θεσμούς τοὺς καλῶς κειμένους αὐτῆς συγγέας τῶ τῶν Λατίνων προσερρῆ προέδρω καὶ ἄλλοις τισὶν οἰκειοῦται παπάφροσι καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀρκούντως ἐμπνευσθεὶς πολλὰ ἐν τε Ζακύνθῳ καὶ Κεφαλληνίᾳ παραληρήματα κατὰ τοῦ τῆς εὐσεβείας κήρυκος ἐμέσας οὐχ ἓνα δὲ ἀλλὰ πολλοὺς διὰ τούτων σκανδαλίσας καὶ οὐκ ἂν πρότερον τὴν γλῶσσαν τῆς αἰσχίστου ταύτης ἐπέσχε διαβολῆς, ἂν μὴ τὴν ποινήν τῆς ὕβρεως αὐτὸν εἰσπραχθῆναι συνέβη.*

Ἦς πρὸς τὴ δεύτερη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Παῖσιο, ἢ ὅποια γράφεται στὶς 11 Σεπτεμβρίου ἄδηλου ἔτους — πάντως μετὰ τὸ 1622, ὅταν γιὰ πρώτη φορά ἐπισκέπτεται ὁ ἐπιστολογράφος τὸ Φανάρι (πρβ. στ. 26)— ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ μνεία, στὸ τέλος, κάποιου Ἁγγέλου. Πρόκειται μάλλον γιὰ τὸν γνωστὸ Μπενιζέλο, ποὺ βρίσκεται, φαίνεται, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴ Ζάκυνθο κοντὰ στὸν παλιὸ του δάσκαλο. Τέλος, ἢ τρίτη ἐπιστολὴ, ἢ συστατικὴ, πέρα ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάσαφ δὲν μᾶς ἀποκαλύπτει δυστυχῶς τίποτε ἄλλο.

Οἱ ὑπόλοιπες δύο ἐπιστολές (4-5) ἀπευθύνονται, σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιγραφές τους στὸ χειρόγραφο, σὲ κάποιον Λαυρέντιο, πρωτοσύγκελλο τοῦ Οἴκουμεικοῦ

10. Πρβ. Πεντόγαλο, ὁ.π., σ. 526.

11. Βλ. Πεντόγαλο, αὐτόθι, σ. 528 κ.έ.

12. Βλ. Tsourkas, κυρίως σ. 58 κ.έ.

Πατριαρχείου ἐπὶ Κυρίλλου Λουκάρεως, φαίνεται, καὶ στέλνονται ἢ μία ἀπὸ τῆ Ζάκυνθο καὶ ἢ ἄλλη ἀπὸ τῆ Βενετία, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενό τους. Καὶ οἱ δύο εἶναι ἀχρόνιστες. Χρονολογικὲς ἐνδείξεις γιὰ τὴν πρώτη (4) δὲν ὑπάρχουν, πέρα βέβαια ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἀνήκει στὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ὁ Κορυθαλεὺς βρίσκεται στὴ Ζάκυνθο (1620-1636 μὲ διαλείμματα). Ἴσως μόνο ὁ χαιρετισμὸς πρὸς τοὺς πατριαρχικοὺς (στ. 37-8) προϋποθέτει προηγούμενη παρουσία τοῦ ἐπιστολογράφου στὴν Πόλη, πράγμα ποῦ θὰ σήμαινε ὅτι ἡ ἐπιστολὴ γράφεται μετὰ τὸ 1622¹³. Ἡ δεύτερη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Λαυρέντιο (5) περιέχει συζητήσιμα χρονολογικὰ στοιχεῖα. Ὅπως δηλαδὴ προκύπτει ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της, ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ οὐσιαστικὰ ἀποτελεῖ θετικὴ ἀπάντηση τοῦ Κορυθαλέως σὲ πρόσκληση νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἀπάντηση ποῦ ἔχει γραφεῖ στὴ Βενετία, μᾶλλον στὶς ἀρχὲς φθινοπώρου (πρβ. στ. 16 κ.έ.), ἀγνωστου ἔτους, λίγο ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀφιξὴ ἐκεῖ, ἀπὸ τῆ Ζάκυνθο, τοῦ ἐπιστολογράφου. Ποιὰ ὅμως ἀπὸ τίς πολλὰς (τρεῖς;) ἐπισκέψεις τοῦ Κορυθαλέως στὴν Πόλη ἀφορᾷ ἡ ἐπιστολὴ; Εἶναι βέβαιο ὅτι ἐπισκέπτεται λαϊκὸς γιὰ πρώτη φορὰ τὸ Πατριαρχεῖο, ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση ποῦ προκάλεσε ὁ ἴδιος μὲ τὴ γνωστὴ συγχαρητήρια ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Λούκαρη, λίγους μῆνες μετὰ τὸν Ἀπρίλιο¹⁴ τοῦ 1621 καὶ ἀναχωρεῖ ἀπὸ ἐκεῖ ρασοφόρος πλέον μετὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ ἐπόμενου ἔτους. Θὰ μπορούσε ἐπομένως ἡ ἐπιστολὴ τῆς Βενετίας νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ πρῶτο αὐτὸ ταξίδι καὶ νὰ χρονολογηθεῖ ἀκριβῶς στὸ φθινόπωρο τοῦ 1621. Τὴ χρονολογία αὐτὴ φαίνεται νὰ τὴν εὐνοοῦν οἱ στ. 5 κ.έ., ποῦ δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωση, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὅτι ὁ ἐπιστολογράφος ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμία νὰ εἰσέλθει στὸν κλῆρο, θὰ ἦταν δηλαδὴ ἀκόμη λαϊκός. Εἶναι ὅμως ὑποχρεωτικὸ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἢ μήπως ὁ πόθος τοῦ Κορυθαλέως εἶναι νὰ ἐνταχθεῖ στὴν πατριαρχικὴ «στοὰ» καὶ νὰ φορέσει καὶ αὐτὸς ὄχι μοναχικὸ ἀλλὰ ἱερατικὸ πλέον «τρίβωνα», νὰ ἀναλάβει μὲ ἄλλα λόγια καθήκοντα στὸ Πατριαρχεῖο προαγόμενος σὲ ἱερέα¹⁵; Πάντως γιὰ τὸν συσχετισμὸ τῆς ἐπιστολῆς μὲ μεταγενέστερο ταξίδι, π.χ. τὸ τελευταῖο (τοῦ 1636), ἴσως συνηγοροῦν δύο ἐσωτερικὰ στοιχεῖα, δηλαδὴ

13. Ἡ ἐπιστολὴ μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ μετὰ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1629, ἂν ὁ πρωτοπαπᾶς Μᾶρκος ταυτίζεται μὲ ἕνα ἐπίδοξο ἀρχιεπισβύτερο μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα, τὸν ὁποῖο μνημονεύει ὁ Κορυθαλεὺς σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ του μὲ τὴν παραπάνω ἡμερομηνία· βλ. τὸ *Παράρτημα* στὴν ἔκδοση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γιαννούλη [βλ. παραπάνω, σημ. 4], ἀρ. 12 στ. 34 κ.έ. Πρβ. Πεντόγαλο, *δ.π.*, σ. 533.

14. Βλ. Tsourkas, σ. 48 κ.έ. καὶ 71 κ.έ. Δὲν γνωρίζω ποῦ στηρίζεται ὁ Ἰσοῦρας, ὅταν χρονολογεῖ τὴν τυπωμένη ἐπιστολὴ τοῦ Κορυθαλέως πρὸς τὸν Κύριλλο στὶς 8 Νοεμβρίου 1621. Τουλᾶχιστον στὴν τρίτη ἔκδοση τοῦ Ἐπιστολαρίου (1768), ποῦ ἔχω ὑπόψη μου, σημειώνεται (σ. 69) τοποχρονολογία Ἐπιστολῆς ἀπὸ Ζακύνθου ἀρχαῖ ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ Ἐπισημίωνος ζ' ἰσταμένου. Ὁ Γριτσόπουλος, *δ.π.*, 160, ταυτίζει, φαίνεται, τὸν Ἐπισημίωνο μὲ τὸν Μάιο.

15. Ἡ μήπως προτίθεται νὰ ἐπανενταχθεῖ στὴν τάξη τῶν κληρικῶν, ἂν ὑποθεθεῖ ὅτι ἰσχύουν οἱ γνωστὲς κατηγορίες γιὰ ἀποστασία του;

ἀπὸ τῆ μιᾶ ἢ ἀγαθῆ ἀνάμνηση τῶν φίλων (πρβ. στ. 12), ποὺ προϋποθέτει μάλλον προσωπικὴ ἐπαφὴ μαζί τους — ὄχι βέβαια ὑποχρεωτικά, ἀλλὰ πιθανῶς στὴν Πόλη— καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ χαρακτηρισμὸς «ἡμέτερος» (δὲν ἔχουμε λόγῳ νὰ ἀλλάξουμε τὸ πρόσωπο) γιὰ τὸν Ἑλλήσποντο (πρβ. στ. 20).

Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα πρὸς τὸ παρὸν δὲν μποροῦμε, νομίζω, νὰ προχωρήσουμε τελεσίδικα σὲ ἀκριβῆ χρονολόγηση γιὰ καμιά ἀπὸ τὶς πέντε ἐπιστολές. Ἄς ἀφήσουμε ὅμως καλύτερα νὰ μιλήσουν τώρα μόνα τους αὐτὰ τὰ στρυφνὰ ἀλλὰ καὶ ἐνδιαφέροντα κείμενα¹⁶.

1

Ζάκυνθος 17 Ἰουν. (;)

Πρὸς Παῖσιο [Μεταξᾶ], (Κεφαλονιά)

Χφ. 693 Μονῆς Παντελεήμονος, φ. 2

Ἵσσιώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ λογίοις ἀνδράσι κύριε Παῖσιε, χαίροις ἐν Χριστῷ τὴν δυνατὴν εὐδαιμονίαν καρπούμενος.

Εὐ ὑμῖν γένοιτο ἐν ἀφθονίᾳ πολλῇ ἢς ἐπιδείκνυσθε πρὸς ἐμὲ εὐνοίας καὶ ἡγανακτηκόσιν οἷς ὁ κόβαλος ἐκεῖνος ἀγύρτης ἐπεχείρει λέγειν κακῶς καὶ τὸ
ἐναγὲς τῆς αὐτοῦ γλώττης ἀποτετροπιακόσιν εὐστόχως. Ἐγὼ δὲ καὶ ἐπέχω
γε τὴν χάριν καὶ εἶσομαι, πολλοῦ μέντοι τὸ μέλεον ἐκεῖνο ἀνδράποδον
ἐπεποίησθε λόγου ἀξιώσαντες τὰ μηδενὸς ἐχόμενα λόγου παραληρήματα· οἷς
οὐδὲ τοὺς αὐτόθι πάνυ τὰ ὄτα ὑπεσχηκέναι οἶμαι, ἀλλ' εἴ που καὶ τινὰς
βιάζοιτο, ἀποκναίεσθαι τῆς ἀπονοίας καὶ εἰς ὕβριν ἑαυτῷ τὴν κοβαλείαν
περιῖστασθαι. Ἐπεὶ δ' οἶμαι, ἰκανῶς ἐνοχλήσας τὰ παρ' ὑμῖν γύναια κατὰ
κώμας ἀκόλους αἰτίζων ἐτύγγανεν ὁ δύστηνος παρ' οὐδενός, ἦκεν ἐνθάδε ὁ
μολοβρὸς οὗτος, πῶς οἶει, πεινῶν, ᾤετο δὲ κἀνταῦθα καθ' ὑμῶν κορδακίσας
ὡς αὐτόθι εἰς ἡμᾶς τυχεῖν τινος λειψάνου δαιτὸς ἀπολείξασθαι, καίπερ ἔδοξε
κοβαλικευόμενος εὐθὺς ἀποβιβασθεῖς. Ἀλλ' ἐπεστόμιστο ὑπὸ πολλῶν καὶ
μέχρι τοῦ νῦν οὐδεὶς ἐστὶ τῶν ἡμᾶς εἰδόντων ἀποδοχῆς ἀξιῶν, καίτοι πολλὰ
σαίνονθ' ἐκάστῳ καὶ ὑφιέμενον· οἷς δὲ που τῶν ἀγνωσούντων ἔφθασεν ὑπογρύ-
ξαι τὸν θεοφιλέστατον Μαῖνης φέρεται προτείνων ὡς δῆθεν ἑαυτῷ συναινε-
την, ἄκουσμα ξένον μὲν ἐμοὶ καὶ τοῖς εἰδόσιν ὁμοίως ἐμοὶ τὸ στερρὸν τοῦ

11-2 ἀκόλους-μολοβρὸς: πρβ. Ὀμ. Ὀδ. ο 219 κ.έ.

7 λόγου!]: -γον χφ. 8 τοὺς] τοῖς χφ. 12 κορδακίσαι πρὶν ἀπὸ διόρθωση χφ.
 14 ἐπεστόμιστο χφ. 17-8 συναινετήν ἄκουσμα καὶ μετὰ κόμμα χφ.

16. Εὐχαριστῶ τὴ συνάδελφο κ. Βούλα Κοτζιᾶ-Παντελεῆ, ποὺ μὲ τὶς οὐσιαστικὲς ὑποδείξεις τῆς μὲ βοήθησε νὰ κατανοήσω τὸ δεύτερο ἀπὸ αὐτὰ τὰ γράμματα.

- 20 ἀνδρός, ἀτιμίαν δὲ τὴν ἐσχάτην τῷ θεοφιλεῖ περιήπτου πρεσβύτη παρὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτόν, εἴ γε συγγέων ἀρετῆς καὶ τῶν ἐπ' ἀρετὴν φερόντων τοὺς ὄρους οὐκ αἰσθάνεται. Ἐφ' οἷς, πῶς δοκεῖς, ἤσχαλλον· σφόδρα μὲν ἀπὸ βαθείας ἠχθέσθην τῆς γνώμης καὶ πολλὰ μὲν ὑπὲρ ἀγαθῶν φήμης καὶ ἀνδρῶν ἀρετῆς ἐδεινοπάθησα, εἴ γ' ἔξεστιν ἀπονενοημένοις τοιοῦτοις εἰς σύστασιν τῆς ἀφθόνου λέσχης αὐτῶν καταχραίνειν τοῦνομα τῶν κρειττόνων· πολλὰ δὲ
- 25 καὶ ὑπὲρ τῆς θεοφιλοῦς ψυχῆς διήλεγμαι πρὸς τοὺς περιτυχόντας ἐξαίρων αὐτόν τῆς ἀτόπου διαμωμήσεως. Ἡμῖν δὲ εἰ βουλομένοις ἐστὶν ὅτι ἐνδοτάτω τοῦ οἰκείου κελύφους συστῆλαι τὸν σελεύδη τουτονὶ Κέρκωπα, παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου πατρὸς δίστιχόν τινα πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολὴν ἐπίθεσθε, ἐφ' ἧς, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἀλλ' οἰκείωσιν ἐπιδεικνυμένου πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ· ταύτην ἂν οἱ μὲν εἴδωσιν, οἱ δὲ παρὰ τῶν εἰδόντων ἀκούσωσιν, ἰχθύος ἀφωνότερον τοῦ
- 30 λοιποῦ τὸν ἐπίτριπτον τουτονὶ φρενοληροχυτραπάτην, κωμικῶς εἰπεῖν, ἔξετε. Πλήν ἀλλ' εἴη γε πάντα ἡδέα καρποῦσθαι φιλοσοφίας ὑμᾶς, ὡς τὸν γε δῆμῳ διαλεγόμενον οὐκ ἔσθ' ὅπως μὴ παρευδοκιμῆσθαι μὴ δῆμον ὄντα τὴν γνώμην. Ἐρρωσθε.
- 35 Ἐκ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Θεοφίλου Κορυθαλέως ἐβδόμη ἐπὶ δέκα.

2

Ζάκυνθος 11 Σεπτ. (;)

Πρὸς Παῖσιο

Χφφ. Παντελεήμονος 693, φ. 2' (= Π), καὶ Ἰβήρων, φ. 124 (= Ι)

Ἄνδρι λογιωτάτῳ καὶ ἐν ἱερομονάχοις ὀσκιωτάτῳ κυρίῳ Παῖσιῳ ὁ Κορυθαλεὺς εὐ πράττειν.

- Οὐδὲ τῷ ἀπὸ Σταγίρων ἀπαρέσκει σοφῶ κὰν τοῖς αἰθερίοις γίνεσθαι τι μεύτερον· πῶς γὰρ μὴ, εἴ γε κίνησις, ἧς τῷ ἐκστατικῷ εἶναι ἡ φύσις οὐσίωται;
- 5 Πῶς δὲ καθ' ἡμᾶς; τί δ' ἂν ἡ ὕλη καὶ στάσιμον διασώσειε μηδενὶ τῷ ἐνόντι κορεννυμένη ἀλλ' ἐπὶ νέον ἀεὶ τι σπουδάζουσα; Παρήμι τὸν Ἀρίστωνος, ὃ τῶν ὑπὸ σελήνην οὕτως ἀπέγνωσται ἢ εἰς στάσιν οἰκείωσις, ὡς οὐδὲ γνώσεως ὑπομένει ἀντίληψιν. Καὶ μαρτυρεῖ τὰ ἤδη τιθέμενα· τί οὖν φαίης τὸ Σολομώντειον βούλεται; ἔμοι δοκεῖν τοὺς εἰδητικούς λόγους αἰνίττεται, καθ' οὓς καὶ

30 ἰχθύος ἀφωνότερον: πρβ. Λουκιαν. Ἄλεκτρ. 1, Ἀπαίδ. 16, 8 κ.ἄ. 31 φρενοληροχυτραπάτην: νεόπλαστη λέξις πρβ. Ἀριστοφ. Ἰππ. 89

2 3 πρβ. Ἀριστοτ. π.χ. Φυσ. 211a κ.ἄ. 6 Ἀρίστωνος κτλ.: πρβ. Πλάτ. Κρατύλ. 439e κ.ἄ. 8-9 Σολομώντειον: πρβ. Ἐκκλῆσ. 3, 15-16

26 ἡμῖν] ἔτσι χφ.: [ἴσως ὑμῖν 30 εἴδωσιν] ἔτσι χφ.

2 3 τὸ Π 4 ἧς Π: ἧ Ι 5 πῶς Π: τοῖς Ι 6 πάρεμι Π 8 ὑπομένει Ι 9 δοκεῖ Ι

10 ἐπιστήμης περίληψις, οὐκέτι δὲ τὰ καθέκαστα· περὶ ταῦτα μέντοι τὰ συμβαί-
νοντα φαίνεται· ὧν δῆπου νεώτερον καὶ αὐτὸς ἂν φαίης τὸ τοῦ ἐνεστῶτος
ἐγγύτερον· ὁ δὲ ἐπισκήψας σοι πυρετός, ὡς μὴ ὄφελε, πάντως ἦν τῶν
καθ' ἕκαστα· ὅς καινὸν μὲν οὐκ ἂν ἐμοὶ ῥηθεῖη, ἀνθρώπινον γάρ, νέον
δ' ἔμπης, ὡς μὴ καὶ πρότερον ὄν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐτάραξε πυθομένους ἡμᾶς καὶ
15 ἠνίασεν ὡς εἰκὸς ἄλλ' οὐ τῆς ὑποσχέσεως ἢ ἀναβολῆ· ἡδὺ μὲν γὰρ εἴπερ τι
ἄλλο ἢ πρὸς ἡμᾶς σου ἔλευσις νῆ τὴν ἱεράν σου ψυχὴν, ἀλλ' ὑγείας λείπεται
τῆς ὑμετέρας, ὅσον καὶ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ κτήσις προέχει τῆς προσκαίρου περὶ
αὐτὸ ἀπολαύσεως· ταύτην ἄρα σε καὶ διὰ πάσης σπουδῆς τίθεσθαι δεῖ· τῆς δὲ
πρὸς ἡμᾶς ἀφίξεως τηλικαῦτα φροντιστέον, ἡνίκ' ἂν θεὸς διδῶ καὶ μηδὲν ἢ τὸ
20 ἀπεῖργον, μοναζόντων μέντοι καὶ μονυδρίων τῶν κατ' ἐκείνους οὐδέποτε, ὧν
οὐχ ἦττον διευλαβητέον τῆς ἀγωγῆς τὸ ἀνάγωγον· ἡ μὲν γὰρ οὐ κατὰ τρόπους
τοὺς ἡμετέρους καὶ ἔξιν τοῦ σώματος, τὸ δὲ καὶ ἀνύποιστον ἡσυχίας ἐρῶντι
καὶ ἀντεχομένῳ παιδεύσεως.

Περὶ δὲ ὧν ἐπέσταλκας ὑπομνημάτων οὐ μέμνημαι πλήν τινων τῶν εἰς
25 τὸ δεύτερον τοῦ τρίτου τῶν Περὶ ψυχῆς μεταγραφάμενος· ἀλλὰ καὶ ταῦτα
κατέλιπον ἐπὶ Θράκης ἰών, ταῦτο δ' εἶπεῖν καὶ ἀπέβαλον <μετά> πολλῶν
καὶ ἄλλων· οὐ γὰρ εὐρεῖν οἶός τ' εἰμὶ καίτοι βίβλον πᾶσαν ἐνοχλήσας καὶ
δέσμην συγγραμμάτων ἐμῶν· οὕτως ἐστὶν ἀνδρὶ φιλοσόφῳ τὸ ἀστατεῖν
ἀλυσιτελές, ᾧ οἰκουροῦντι τῇ μακαρίᾳ σχολῇ πρασανέχειν ἐστὶ τὸ ἐπάγγελμα.
30 Ἄλλὰ σοὶ γοῦν γένοιτο ταύτην ἐς βαθύτατον γῆρας καρποῦσθαι ἐφ' ἡσυχίας,
ἦν καὶ ἡμῖν ἐδξαιο ὅπῃ καίτοι ἀλλὰ παρεῖναι μονιμωτέραν καὶ ἀδιάλεπτον.
Τοὺς περὶ σὲ ἐφεξῆς πάντας ὑπὲρ ἐμοῦ πρόσειπε καὶ ἔρρωσο.

Ἄπο Ζακύνθου Μαιμακτηριῶνος πρώτη ἐπὶ δέκα.

Ἄπο Κορυδαλεύς.

35 Ἄπο παρ' ἡμῖν Ἄγγελος τὸν ἀσπασμὸν ἀποδίδωσί σου τῇ λογιότητι αὐτῷ
τῷ μέτρῳ κατὰ τὸν ἐπόντα καὶ λῶνι.

36 πρβ. Ἡσιόδου Ἔργα 35

11 ἂν παραλείπει I 13 οὐκ παραλείπει I 14 ἡμᾶς πυθομένους I 15 ὑπὲρ Π 18
καὶ παραλείπει I 21 ἐστὶ μετὰ διευλαβητέον προσθέτει I | ἢ Π: οἶ I 22 ἐρῶντι Π:
ζῶντι I 24 ὧν δὲ I | ἀπέσταλκας ΙΠ 25 τῶν παραλείπει I 26 μετὰ συμπλήρω-
σα 26-7 πολλῶν καὶ ἄλλων παραλείπει Π 28 ἡμῶν I 29 ὧν οἰκουροῦντων ΙΠ
32 τοὺς δὲ I | ἐφεξῆς παραλείπει I | ὑπὲρ Π: ἀπ' I 32 κ.έ. καὶ ἔρρωσο-λῶνι παραλεί-
πει I 35 ἄγγελος Π 36 τὸ μέτρον Π: διόρθωσε ὁ γραφέας στὸ περιθώριον | λῶνι οἱ
ἐκδόσεις τοῦ Ἡσιόδου

3

Πρὸς Παῖσιο

Χφ. Ἰβήρων 731, φ. 124

<Ἐξε>θέμην καὶ τῇ προτεραίᾳ ἐφ' ὅσον ὃ τε καιρὸς ἐδίδου καὶ <ἢ
ἀνάγκη> ἀπῆται τὰ παρ' ἡμῶν· ἀλλὰ καὶ τήμερον προήχθη ἐγχαράξαι ταυτὶ
ὑπὸ τῆς χρείας τοῦ ᾧ δέδοται κῦρ Ἰωάσαφ, ἦν αὐτὸς σοι σαφέστερον
δηγήσεται. Ὅτι δὲ φίλος ἐστὶν ὁ ἀνὴρ τὸν τε τρόπον ἀληθῆς καὶ οὐ κατὰ
5 τοὺς πολλοὺς ἠγμένους τῶν νῦν ἐγὼ σοι παρεγγυῶ παρ' ἄλλων τε πιστωθεὶς
καὶ αὐτὸς μετρίως τοῦ ἀνδρὸς πειραθείς. Διὰ τε δὴ ταῦτα καὶ ὅτι ὁσίων
μάλιστα δεῖται, δίκαιος φαίνεται τυχεῖν βοηθείας τῆς παρ' ἡμῶν. Ἄλλ' ἐγὼ
μὲν μικρὰ τυγχάνω δυνάμενος, ὧν τὸ μέγιστον ἦν συστήσαι σου τοῦτον τῇ
ἀγαπητικῇ διαθέσει, ὅπως δὲ παρὰ τῶν δυνατῶν αὐτόθι ὅπως οὖν θεραπεύσαι
10 δυνηθείη τὴν χρείαν μελήσει δῆπου τῇ ἱερᾷ σου συνέσει.
Ἔρρωσο.

4

(Ζάκυνθος)

Πρὸς Λαυρέντιο πρωτοσύγκελλο, (Κων/πολη)

Χφ. 693 Μονῆς Παντελεήμονος, φ. 3

Μέγα σε δύνασθαι παρὰ τῷ Οἰκουμενικῷ ἢ φήμη φοιτῶσα βοᾷ πανταχοῦ
οὐδὲ ἀηδῶς φέρειν τοῖς δεομένοις δικαίων ἐπικουρεῖν· καὶ θαῦμά γε οὐδέν·
καλοκαγαθίας γὰρ ταῦτα τῆς σῆς, τὸ μὲν ἀντ' ἐκείνης, τὸ δὲ ἐξ ἐκείνης
πηγάζον· ἀλλὰ καὶ ἀμφοῖν ἔνεκα ἔλκεις τοὺς πάντας πρὸς σεαυτόν· καὶ οὐδὲ
5 τοῦτο θαῦμα, εἴπερ ἔστιν ἀγαθόν, ἐφ' ὃ μάλα θεουσιν ἐφιέμενοι οἷς ἂν
αἰσθησις γένοιτο τούτου. Ὅτι δὲ πρὸς ἡμᾶς εὐμενῶς ἔχεις οὐ πάντη
ἀνέκπυστον, ἐφ' ᾧ, πῶς δοκεῖς, καὶ ἀκούων ἐγὼ τέρπομαι· πῶς γὰρ <οὔ>, ὃ
μόνον ἔμαυτῷ εἰλόμην ἀνθ' ὅτου καὶ φαίης τῶν ἐν Θράκῃ καλῶν; Οἶσθα,
ἀλλ' οὐκ ἄνευ κέντρου τὸ ρόδον φασί· δεῖ γάρ με καὶ πραγμάτων ἀνέχεσθαι
10 πρὸς τῶν δεομένων ὧν αὐτὸς χαρίσασθαι δυνατός. Ἄλλ' οὐ μέγα τοῦτο ἴσως
ἐρεῖς καὶ ὄχλου μετασχεῖν, ὡσάν σου τῇ εὐεργετικῇ προαιρέσει χορηγήσωμαι

4 9 ἀνευ-ρόδον: δὲν βρῆκα μαρτυρία τῆς παροιμίας με αὐτὴν ἀκριβῶς τῇ διατύπωσιν

3 1 ἢ ἀρχὴ τῆς πρώτης λέξεως κρύβεται στὴ ράχη τοῦ κώδικα 1/2 σημείωσα τὸ
χάσμα καὶ τὸ συμπλήρωσα e.g.

4 1 προηγείται ἐπιγραφή Λαυρεντίω πρωτοσυγγέλω | βοῶσα η μετὰ φήμη ἔχει διὰ
γραμμμένο τὸ χφ. 4 εαυτὸν χφ. 7 οὐ πρόσθεσα

ὑποθέσεις, αἷς χαίρει πάντων οὐχ ἥκιστα. Τὸ δὲ καὶ ἀπεχθάνεσθαι πολλοῖς, ὧν τὰς ἀξιώσεις ἐκάστοτε ἀποκρούομαι, πῶς οὐχὶ μέγα;

- 15 *Περὶ οὗ νῦν γράφω καίτοι πολλά πειραθεὶς οὐκ ἔσχον ἀποκρούσασθαι, οὐχ ὅτι μετρίων δεῖται, οὐχ ὅτι τυχεῖν ἀξιώτατος, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔντιμος ὁ ἀνὴρ καὶ παρὰ πολλῶν συνέστη μοι τῶν ἐνταῦθα προκρίτων· καὶ γε συνημμένος εἰμι ἐς φιλίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν. Ἵνα δέ σοι σαφέστερον εἶπω, τοιοῦτος εἶναι ὁ αἰδεσιμώτατος Ζακυνθίων πρωτοπαπᾶς, χρήσιμος διὰ πολλά εἰς πολιτείαν ἐτούτην, μάλιστα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐξαγορεύσεως καὶ εἰς εἰρηνικὴν*
- 20 *κατάστασιν πολλοὺς διαφορομένους συμβιβάζων καὶ εἰρηνοποιῶν εἰς ἡλικίαν εὐρισκόμενος ἤδη προβεβηκυῖαν· διέμεινε παρθενεύων ἐξ ἀρχῆς ἱερῶθεις μὲ εὐχὴν μόνον ράσου καὶ μοναχοῦ ὑπόσχεσιν δὲν ἔκαμεν ἕως τὴν σήμερον· ἔθος τοῦτο κοινὸν εἰς τοὺς τόπους τούτους· καὶ πολλοὶ εἶναι καὶ ἄλλοι ἱερεῖς μόνον ἄζυγες ἀλλὰ μὴ μοναχοί· καί, ἐπειδὴ ἀπειλεῖται ἀναχώρησις τῶν τοιούτων εἰς*
- 25 *μοναστήρια μὴ ἐκούσιος (ἀγκαλὰ καὶ δὲν φαίνεται δυνατὸν νὰ συγχωρεθῇ τὸ τοιοῦτον, τὸ ὅποιον ποτὲ δὲν ἐγινεν εἰς τὰ μέρη ἐτούτα), ὅμως ἡ αἰδεσιμότης τοῦ ἐπιθυμᾶ νὰ ἔχη γράμμα τοῦ Οἴκουμενικοῦ ὄχι μόνον νὰ τοῦ δίδῃ ἀδειαν νὰ μένῃ εἰς τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν προστάσῃ, ἐπειδὴ καὶ εἶναι χρήσιμος δι' ὅσ' ἄνωτέρω εἶπομεν καὶ ἄλλα πολλά καὶ οὐδενὸς ἀπὸ τούτου γίνεται*
- 30 *βλάβη. Ἡ λογιωτάτη σου διάθεσις γενόμενον τὸ γράμμα θέλει τὸ παραδώσει τοῦ γραμματοκομιστοῦ τῆς παρούσης νὰ τὸ φέρῃ. Ὁ ὅποιος καὶ διὰ μικρὸν σημεῖον τῆς μεγάλης πρὸς ὑμᾶς εὐλαβείας ἔδωσε τοῦ κομιστοῦ τῆς παρούσης <...>· θέλει ἀποδεχθῆ εἰς τὸ εὔτελές δῶρον τὴν πλουσίαν τοῦ δωρουμένου διάθεσιν. Τοῦ ὁποίου γραμματοκομιστοῦ θέλει παραδώσει καὶ τὸ γράμμα*
- 35 *γενόμενον ἢ λογία τῆς σύνεσις νὰ τὸ φέρῃ.*

- Ἀσπάζομαι διὰ τῆς ἱερᾶς ὑμῶν φωνῆς εὐλαβεστάτη διαθήσει ψυχῆς τὴν σεβασμίαν τοῦ Οἴκουμενικοῦ δεξιὰν τοὺς τε περὶ ὑμᾶς ὅσοι τε ὑμῖν καταθύμιοι καὶ ἡμῶν οὐκ ἀμνήμονες. Ἄσπασαι δέομαι ὑπὲρ ἐμοῦ πάντας ἐξῆς καὶ ζῆθι καρπούμενος τὴν δυνατὴν εὐδαιμονίαν ἐν τῷ μετὰ σώματος βίῳ κατὰ τὸ*
- 40 *ἐγχωροῦν ἐνιζόμενος.*

33 χάσμα σημείωσε ὁ γραφέας 34-5 ἡ ἐπανάληψη (πρβ. στ. 30 κ.ε.) ὀφείλεται μάλλον στὸν συντάκτη παρὰ σὲ ἀντιγραφέα τοῦ γράμματος 40 ἐνιζόμενοι χφ.

5

(Βενετία)

Πρὸς Λαυρέντιο, (Κων/πολη)

Χφ. 693 Παντελεήμονος, φ. 3^ν

Χάριτας ὠμολόγει τῇ τύχῃ ὁ ἀπὸ Κιτίου σοφός, ὅτι συναπόλεσε τῇ
ὀλκάδι τὸν πλοῦτον· ἠλαύνετο γάρ φησι τούτοις ἐπὶ τὸν στωϊκὸν τριβωνα
ἀνὴρ ἐκεῖνος τῶ ὄντι ἀνὴρ καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ καιροῦ δυσχερείας μεθαρμόττειν εὖ
μάλα εἰδώς. Ἐμὲ δὲ ἀμύθητον ὅσον ἡ δαίμων ἤττω ποιεῖ ταῖς οικείαις ῥοπαῖς
5 καὶ λέγειν αἰσχύνομαι. Καίτοι γε, εἴ τις κἀμὲ φαίῃ ἐπὶ τὸ τριβώνιον
συνωθεῖσθαι, οὐκ ἐκτὸς ἀληθείας οἶμαι βαλεῖν· τὸ γὰρ μὴ εἶναι οἱ γῆς
ἀνενόητος διαγάγοιμι, ἀλλ' αἶψα τινὰς ἐκασταχῆ βασκανίας ἐπ' ἐμὲ ἀναφύε-
σθαι καὶ μυρίαὶ ὄσαι ταῖς ἀηδίασι ἀποκναίεσθαι δαιμονίου ἀντικρυς ἔργωγε
θειῆν μοίρας συναλωπούσης ἐπὶ τὴν ὑμετέραν στοᾶν καὶ τὸν κατ' ἐκείνην
10 τριβωνα. Καὶ νῆ τὸν ἔφορον ἀληθείας θεὸν εἰλόμην ἂν τὴν εὐθὺ Βυζαντίου, εἴ
με κατελιήφει ἐν Ζακύνθῳ τὰ γράμματα· οὐ γὰρ οὕτως ἐγὼ οὔτ' ἀτημελῆς
ἐμαντοῦ οὔτ' ἀμνήμων τῶν ὑμετέρων καλῶν· ἀλλὰ προύλαβεν ὁ Ἐνετίαζε
πλοῦς τῶν γραμμάτων τὴν ἀφιξίν· κἂν μὴ ὑπερήμερα Ἐνετήσιν ἀπεδέδοτο,
οὐδ' ἀμοιβαίων ἂν ἐδεήθη πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἀντὶ τῶν γραμμάτων εἶχεν ἂν με
15 ἢ Βύζαντος ἀχρείου καὶ ἀηδοῦς ἀπαλλαγέντα τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς· μηδὲ γὰρ
μηδ' ἐνταῦθα οἴου με πεφυγμένον ἔμμεν ἀέθλων. Νῦν δ' ἡλίου ἤδη τὴν
Ἀρκτῶν παριπεύσαντος ἄντυγα θαλάττης τολμᾶν πῶς ἀσφαλές, ὅτε καὶ τὸ
πηδάλιον ὑπὲρ καπνοῦ τιθέναι ὁ ἀπὸ Ἀσκηρῆς διατάττεται ποιητής· Ἦν
μέντοι νηὸς που τύχῳ ῥώμῃ καὶ τέχνῃ χειμέριον νικώσης δυσχέρειαν, τῆς
20 πρώτης ἐπιβήσομαι καὶ θαρρήσω φρίκα πελάγιον κατὰ τὸν ἡμέτερον Ἑλλη-
σποντον πόθῳ τῶ πρὸς ὑμᾶς ἐλαυνόμενος, ἄλλως δ' ἀρχομένου ἤρος ἅμα
χειλιδόσιν ἀρξόμεθα τῆς πρὸς ὑμᾶς καὶ εἴη γε θεῶ βραβευτῆ παρ' εὐήμεροῦσιν
εὐημεροῦντας γενέσθαι καὶ ἡμῖν δι' ὑμῶν τὴν δαίμονα σπάσασθαι. Τέως δὲ
25 τὴν σεβασμίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ δεξιᾶν εὐλαβεστάτη διαθέσει ψυχῆς ἀσπά-
σαιο ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ ἡμῖν αὐθις χάρισαι τὸ γραμμάτων ὑμετέρων τυχεῖν· τῶ
ὄντι γὰρ τέρπει τε καὶ δίνησιν.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ι. Ε. ΣΤΕΦΑΝΗΣ

1 ὁ-σοφός: ὁ Ζήνων· πρβ. Διογ. Λαέρτ. 7, 2 καὶ 5 16 πεφυγμένον-ἀέθλων: πρβ.
'Ομ. 'Οδ. α 18 καὶ ι 455 17-18 τὸ-καπνοῦ: πρβ. 'Ησιόδ. Ἔργα 45 καὶ 629

1 προηγείται ἐπιγραφὴ Λαυρεντίῳ πρωτοσυγγέλῳ 5 κἀμὲ] κατ' ἐμὲ χφ 6
οἱ διόρθωσι στὸ περιθώριον: ἢ στὸ κείμενον 16 πεφυλαγμένον ἔμμ' χφ. 20-1 ἔλη-
σπόντειον χφ.